

teološko obrazovanje budućih vođa i stvaranja stručnoga kadra za revitalizaciju crkve. Sekularno vodstvo koje ne uključuje duhovne aspekte razvilo je stručni kadar koji pomaže razvoju i napretku. Tako da i denominacije po ovom uzorku mogu stvoriti tim ili timove koji bi mogli pomagati u revitalizaciji crkve. Autor pri kraju svoje knjige ohrabruje da se iskorači u promjene ističući kako je najgori mogući scenarij taj da crkva odluči ne ulaziti u proces revitalizacije. Sa svim svojim prednostima, a i nedostacima, ova je knjiga dobar materijal na našem području koja je vrijedna čitanja, studiranja i primjenjivanja.

Bernard Mikulić

Taras Barščevski

Aktualne teme biblijske teologije

Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2023., str. 138

Aktualne teme biblijske teologije knjiga je katoličkog teologa i bibličara dr. Tarasa Barščevskog koju je objavila Kršćanska sadašnjost 2023. godine i predstavlja zbirku od pet izlaganja koja je autor održao na raznim skupovima u razdoblju od 2017. do 2021. godine. Teme kojih se autor dotiče su: briga za stvorenje i razvoj, umjetna inteligencija, migracije, demografija i nepotizam, a u knjizi su smještene u dvije cjeline.

Prva cjelina koja nosi naslov „Uloga čovjeka u Božjem naumu stvaranja” sadrži dva poglavlja. Prvo poglavlje „Briga za očuvanje i razvoj zemlje. Počinak sedmog dana – jamstvo sigurnog razvoja zemlje” usmjereno je na razmatranje onoga što Sveto pismo govori o ulozi čovjeka u razvoju zemlje kroz prizmu dviju velikih tema: stvaranja i počinka. Osvrćući se na stvaranje, u uvodnom dijelu poglavlja autor na početku govori kako Bog čovjeku nije samo dao nalog da „očuva” zemlju, nego i da ju „razvije”. No u želji da podigne standard i kvalitetu življenja, čovjek izlaže opasnosti ekološki sustav te potencijalno ugrožava opstojnost budućih naraštaja. Iako pojam „razvoj” nosi u sebi pozitivan smisao (razvoj kao promjena nabolje), autor ističe kako ne samo da postajemo svjesni negativnih posljedica različitih „razvoja” za ekologiju ili čovječanstvo, već smo svjedoci kako nas oni dovode do još većeg otuđenja i izolacije čovjeka te čitavog niza drugih negativnih posljedica.

Autor nadalje raspravlja o nalogima koje Bog daje čovjeku u Postanku 1 i 2. Što se tiče pojmova „vladati” i „podložiti” iz Postanka 1, autor ističe kako oni zapravo govore o miroljubivoj i nenasilnoj vladavini koja iskazuje veliku brigu za život u odnosu na životinjski i biljni svijet, tj. biljni svijet i prirodu. Osvrćući se na narod Izraela koji u Egiptu ima iskustvo blagoslova, plodnosti, množenja i napuštivanja odražavajući na taj način stvaralački blagoslov dan čovjeku u Postanku

1, autor ustvrđuje kako Izrael kao paradigmatički narod sada ostvaruje ono što je bilo započeto stvaranjem (str. 20), no primjećuje da „pokoravanje [heb. *kābaš*] zemlje” za Izrael znači pokoriti, tj. zavladata vlastitom zemljom. Na pitanje na koji način čitavo čovječanstvo, dakle, ne samo Izrael, ostvaruje Božji blagoslov sadržan u sposobnosti ploditi se, množiti i napuniti zemlju, odgovor na to pitanje autor nalazi u Postanku 2 i pojmovima „obrađivati” i „čuvati”, ukazujući na poveznicu između „rada” i „bogosluzja”.

Nakon toga autor prelazi na Postanak 3 usmjeravajući se na značenje stabla spoznaje dobra i zla. Kao prvo, autor dobro primjećuje da je rad postojao i prije grijeha te da rad nije kazna ni posljedica grijeha već pripada dostojanstvu Božjeg stvorenja. No, jednako tako autor primjećuje da je grijeh promijenio kvalitetu rada koji sada postaje težak, naporan itd. Budući da je čovjek ubravši plod s tog stabla odstupio od Božje zapovijedi u želji da on bude taj koji će odlučivati što je dobro, a što loše, autor postavlja pitanje može li čovjek u takvom stanju, dakle, s pretenzijom da on bude Bog, biti onaj koji će čuvati, brinuti se i gospodariti zemljom? Štoviše, autor postavlja pitanje: „Može li povratak u prah iz kojeg je uzet za čovjeka značiti napredak ako bi kerubini i plameni mač zapravo stražarili nad putom razvoja koji vodi k životu, a ne u propast?”

Odgovor na to pitanje autor nalazi u promišljanju o Edenskom vrtu i to ne samo u kategoriji prostora nego i u kategorijama vremena. Naime, u biblijskoj pripovijesti značenje Edenskog vrta (Božja prisutnost) i aktivnosti „obrađivanja” i „čuvanja” povezuju se s Božjom prisutnošću u Šatoru sastanka, kasnije u hramu i u aktivnostima koje čine svećenici i leviti. Za autora sve to znači da je Bog prisutan i u vremenu. Jer, ako je hram Božje prebivalište u prostoru, onda je subota, sedmi dan Božje prebivalište u vremenu. I dok je pristup u Božje prebivalište u prostoru bio dopušten samo izabranima, u Božje prebivalište u vremenu (subotu) mogu ući svi bez ograničenja (str. 27). Iz toga slijedi da „[u]pravo vrijeme pruža mogućnost da ostvari svoju zadaću podlaganja sebi zemlje i vladanja nad svim stvorenjima (usp. Post 1,28) svojim radom i brigom (?) za zemlju (usp. Post 2,15).”

U skladu s ovom tvrdnjom, autor u posljednjem dijelu ovog poglavlja raspravlja kako današnju civilizaciju označava čovjekovo osvajanje prostora i želja da sebi podčini snage prirode i da nad njime vlada, i da bi to postigao, žrtvuje se jedan bitan element, a to je vrijeme. Naime, dok čovjek troši vrijeme da zavlada prostorom, vrijeme je nešto što čovjek ne može kontrolirati i zavladata njime. U skladu s time kada Bog sedmi dan uzima počinak postavljajući granice svojoj stvaralačkoj moći i na taj način prepuštajući čovjeku da nastavi djelo stvaranja, autor u tome vidi značaj subote i za samoga čovjeka. Naime, u nastojanju da zavlada zemljom, čovjek vrlo lako sam može postati podčinjen zemljom, vlastitim radom i ambicijama, tj. sve to vrlo lako može ovladati njime. U zaključku autor ističe kako razvoj nije prijetnja ni za čovjeka ni za zemlju te da opasnosti dolaze od nemogućnosti kontroliranja već započetih procesa i do pogrešnih ciljeva (str. 30).

Shodno tome, *šabat* podsjeća čovjeka da je vladanje zemljom zapravo Božji dar čovjeku i u odavanju tog jednog dana za slobodu od svakidašnjice, autor vidi ono što će nam jamčiti sigurnost i kontinuitet razvoja.

Drugo poglavlje „Adam i umjetna inteligencija. Etičke smjernice stvaralačke moći čovjeka” posvećeno je sve aktualnijoj temi umjetne inteligencije (UI). Navodeći kako čak i među ljudima koji su obilježili napredak znanosti i tehnologije postoje oprečna mišljenja u vezi s razvojem umjetne inteligencije, autor ističe kako mnogi znanstvenici imaju pozitivno viđenje UI-ja koji može transformirati fizičke i intelektualne sposobnosti ljudi u svrhu nadilaženja njihovih ograničenja. No, bilo da govorimo o znanstvenicima ili o ljudima koji nisu direktno uključeni u razvoj UI-ja, budućnost UI-ja može nam donijeti ugodniji i sigurniji život ili će označiti kraj ljudske rase. A kakva će nam budućnost biti, puno ovisi o tome za što će se čovjek danas angažirati, definirajući principe i ciljeve razvoja UI-ja te hoće li ih se pridržavati.

Autor nadalje promišlja o etičkim smjernicama korištenja UI-ja ističući kako nije više moguće vratiti se nazad u svijet bez UI-ja. Ako je to tako, tada nam preostaje adresirati moguće prijetnje i opasnosti UI-ja te u tu svrhu autor raspravlja o sadržaju dvaju dokumenta Europske komisije koji se bave ovom temom, posebice dokumentom „Etičke smjernice za pouzdanu umjetnu inteligenciju”. Navodeći etičke imperATIVE te sedam zahtjeva koje bi sustavi UI-ja trebali ispuniti kako bismo ih smatrali pouzdanima, autor ističe kako taj dokument sadrži jedno ograničenje: tematika pouzdanosti UI-ja razmatra se iz jedne sužene perspektive odnosa između ljudskog bića i umjetnih agensa u središtu kojeg je isključivo ljudsko biće. S tim su povezana barem dva pitanja koja proizlaze iz dokumenta „Etičke smjernice”: pitanje autonomije UI-ja, tj. mogućnosti da čovjek kontrolira sustave UI-ja koji su sposobni učiti te donositi i provoditi odluke bez ljudske intervencije te pitanje razvoja UI-ja u čijem se središtu nalazi čovjek i koji bi za krajnji cilj trebao imati ostvarivanje njegove veće dobrobiti.

Oba dokumenta ističu važnost osiguravanja poštovanja slobode i autonomije ljudskih bića što bi se trebalo ostvariti putem ljudskog nadzora i kontrole nad radom i djelovanjem UI-ja. Na taj način autonomija UI-ja podređena je ljudskoj autonomiji. No, autor primjećuje da, ako govorimo o sustavima UI-ja koji već u samome startu imaju neku razinu autonomije i koji u svojem odnosu s okolinom mogu „učiti” i prilagoditi se okolini, to znači da djelovanje tih sustava može biti nepredvidljivo. I dok privlačnost i funkcionalnost sustava UI-ja leži u njihovoj autonomnosti (bez potrebe da čovjek u svakoj situaciji ili trenutku intervenira i kontrolira UI), postavlja se pitanje čini li takva robotizacija i automatizacija čovjeka ne samo zamjenjivim već i potpuno nepotrebnim. A budući da UI donosi odluke ne na temelju etičkih načela već algoritama, u ovom odnosu jedino su ljudi ti koji podliježu etičkim smjernicama i odgovorni su za kontrolu nad UI-jem te njegovim usmjeravanjem na dobrobit ljudi. Iako dokument „Etičke smjernice”

sadrži određene pozitivne stvari, autor primjećuje ključan problem ovakvog pristupa reguliranja UI-ja: suženo razumijevanje čovjeka koje zapostavlja njegovu duhovnu i transcendentnu dimenziju.

Razlažući Sveto pismo, autor prije svega ističe kako jedino razumijevanje čovjeka stvorenog na Božju sliku koje podrazumijeva da je Bog čovjeku postavio određene moralne granice koje mu jamče život može nas osloboditi strahova povezanih s progresom tehnologija UI-ja te ukazati na pravi smjer i granice unutar kojih bi se one trebale razvijati kako ne bi postale prijetnja za čovjeka, već mu pomogle u postizanju ne samo veće dobrobiti već i veće čovječnosti. No, autor jasno ističe kako „Etičkim smjernicama” nedostaje transcendentna dimenzija čovjeka, što znači da se ne promišlja u smjeru ograničavanja čovjeka te njegovih ciljeva i sfera iskorištavanja UI-ja, već su smjernice usmjerene na ograničenja koja proizlaze iz tehničkih mogućnosti UI-ja. Drugim riječima, „Etičke smjernice”, u čijem se središtu nalazi čovjek, ne ograničavaju slobodu čovjeka, već je on taj koji određuje što je dobro, a što zlo. Shodno tome, autor smatra kako ovakva antropocentričnost ne jamči pouzdanost UI-ja. Nadalje, obrazlažući biblijsko značenje pojma „svetosť” u poveznici sa zabranom miješanja raznorodnih stvari, autor zaključuje: „Pouzdana umjetna inteligencija zahtijeva ograničenja u smislu da čovjek mora postaviti granice svojim ambicijama, mora postaviti granice svojim željama i sredstvima njihova ostvarivanja, mora se prisjetiti svog poziva na poniznost” (str. 51). I konačno, govoreći o odnosu čovjeka prema UI-ju, autor se osvrće na dokument „Robotisation of Life: Ethics in View of New Challenges” koji je sastavila COMECE (The Commission of the Bishops’ Conferences of the European Union), ističući kako ovaj dokument polazi od ljudske osobe kao bića otvorenog prema odnosima s drugim bićima te izbjegava da se odnos prema uređajima UI-ja razumije samo u terminima subordinacije ili pokušaja da se zadrži ili povrati kontrola nad njima. Upravo ta misao služi autoru kao poticaj da se vrati u Sveto pismo, ukaže na tri primarna odnosa čovjeka (odnos prema Bogu, prirodi i drugom ljudskom biću) te istakne kako UI ne može zamijeniti drugog čovjeka kao ravnopravnog partnera ili još gore, sustavima koji nadmašuju čovjeka i o kojima bi ovisio njegov život.

U zaključku, autor ponavlja neke tvrdnje koje je isticao u članku (naglašeni antropocentrizam – čovjek kao mjerilo svega – što znači biti slika Božja – odnos s Bogom koji definira dva ostala odnosa itd.) te ističe kako bi UI trebao biti instrument čovjekova gospodarenja zemljom koji će mu omogućiti da se brine o njoj i njome vlada te da UI ne može zamijeniti ljudske odnose i drugo ljudsko biće te biti ravnopravan partner čovjeku. Još se veća opasnost krije iza „obožanstvenja” UI-ja koje bi onda vodilo k podčinjavanju samoga čovjeka. I upravo pretpostavka prema kojoj bi strojevi preuzeli vlast nad čovjekom najviše ulijeva nepovjerenja u razvoj UI-ja. Čovjek stoga ne može biti jedini jamac razvoja pouzdanog UI-ja jer ne može predvidjeti njegove mogućnosti samonadogradnje, moguće pogreške u

sustavu niti predusresti njegovu zlonamjernu uporabu. Štoviše, put prema stvaranju *homo-machina sapiensa* prema Svetom pismu jasan je oblik idolopoklonstva koje je unaprijed osuđeno na propast.

Druga cjelina „Božji narod na hodočašću prema vječnoj domovini” sadrži tri poglavlja, odnosno tri teme. Prva tema „Stranac u kući: blagoslov ili prijetnja” bavi se još jednom aktualnom temom: temom migracije. U uvodnom dijelu autor postavlja smjer ovog članka na način da ističe kako prihvatiti ili ne prihvatiti stranca znači prihvatiti samoga Isusa (Mt 25,35.40) ili ga odbaciti (Mt 25,43.45). Također, ističe se da ako je u Starom zavjetu sjećanje na došljačku prošlost otaca i naklonost samoga Boga prema pridošlici postao glavni poticaj prihvaćanja stranca u zajednicu i pravednog odnosa prema njemu, u Novome zavjetu hodočašće prema nebeskoj domovini u svijesti da „nemamo ovdje trajna grada, nego onaj budući tražimo” (Heb 13,14) služi kao poticaj za primanje Isusa u svakome strancu te za činjenje dobra najmanjima (Mt 25,40).

Prvi dio ovog poglavlja autor posvećuje analizi triju starozavjetnih pojmova kojima Izrael izražava svoje iskustvo tuđinca: imenici *zār*, imenici *nekār* i pridjevu *noḵrī* te imenici *gēr*. U kratkim crtama, imenica *zār* ima značenje tuđinca u etničkom i kolektivnom smislu kao onoga tko ugrožava sigurnost Izraela, proroci ju koriste za opis neprijatelja, nasilnika ili porobljivača i tu se uglavnom radi o tuđinskim narodima koji su neprijateljski raspoređeni prema Izraelu i prijetnja su njegovom postojanju i identitetu. Imenica *nekār* i pridjev *noḵrī* mogu označavati nekog drugog u odnosu prema meni, stranca koji ne pripada obitelji, ali i osobu koja nije pripadnik izraelskog naroda. Autor stoga primjećuje: „*Noḵrī* ne ispovijeda istu vjeru u Jahvu i nije član zajednice Saveza, njega ne obvezuju određeni propisi, no isto tako i ne štite ga. On nije ‘brat’ niti se može smatrati članom izraelskog naroda. On ne ulijeva više strah kao *zār*, no stav prema njemu je hladan i suzdržan, ispunjen odbacivanjem i pokatkad prijezirom” (str. 67). Iako ovaj pojam nosi manju prijetnju od pojma *zār*, čini se da nije ništa manje opasan za identitet i integritet naroda budući da takva osoba unosi svoje običaje i mentalitet koji postaju kamen spoticanja za Izrael u njegovoj vjernosti Bogu. No, najveća razlika između pojmova *zār* i *noḵrī* leži u njihovu odnosu prema hramu i svetištu: i dok *zār* ne smije pristupiti i nema pristup svetištu, *noḵrī* to ima i takav je tuđinac dobrodošao ako dolazi „radi imena Gospodnjeg” jer je čuo za njega i želi da ga i drugi narodi upoznaju. Imenica *gēr* pak nosi najpozitivniji prizvuk jer je to osoba koja je tuđinskog podrijetla, ne pripada izraelskom narodu, no s religijske i pravne točke gledišta, u osnovi je izjednačen s Izraelcima. Govoreći o Izraelu, autor nadalje ističe kako to poštovanje prema strancu i potreba da ga se zaštiti proizlazi iz vlastita iskustva izbjeglištva, napominje kako je i Abraham bio *gēr* (Post 17,8) te ističe da je u slučaju Abrahama sam Bog bio taj koji ga je učinio strancem i „dručkijim” time što ga je pozvao da napusti svoj dom i zavičaj. Navodeći kako i na koje načine Septuaginta prevodi i koristi pojmove koji se odnose na stranca,

autor zaključuje kako široka paleta osobnog iskustva stranca u Starome zavjetu te raznolikost terminologije kojom se koristi Septuaginta, pokazuju nemogućnost jednostavnog i preciznog definiranja stranca te zauzimanja nepromjenjivog stava prema njemu. U ovome dijelu autor također raspravlja o tome što formira identitet jednog naroda, plemena ili zajednice i kao tri čimbenika navodi: genetsko podrijetlo, zaseban jezik i vlastiti teritorij.

Govoreći o terminologiji u Novome zavjetu, autor ističe kako Novi zavjet uvelike preuzima grčku terminologiju za stranca iz Septuaginte, no unosi i nove nijanse u značenje pojedinih termina. Nakon kraće analize pojmova, autor ustvrđuje kako je starozavjetni Izrael svoj nacionalni identitet formirao polazeći od vlastita iskustva lualice, pridošlice ili tuđina kojem je Bog obećao i darovao zemlju te na temelju Božjeg izbora i stava prema njemu izradio i svoj stav prema tuđincima, kodificirajući ga u Zakonu koji bi sačuvao njegov integritet i posebnost. No Božji narod Novoga zavjeta polazi od činjenice da on jest i uvijek će biti stranac na ovoj zemlji te da mu je Bog obećao i osigurao pravu domovinu „na nebesima” što ga povezuje i ujedinjuje sa svim drugim ljudima svih rasa i plemena. Sukladno tome, svi elementi koji pridonose oblikovanju identiteta jednog naroda prošireni su i produbljeni kako bi se svatko mogao poistovjetiti s Božjim narodom. To novo čovječanstvo nije više definirano samo prošlošću ili podrijetlom nego budućnošću i vječnošću u kojoj su „svi jedan u Kristu Isusu” (Gal 3,28). Nadalje, kroz prizmu ideje da u Novom zavjetu Božji narod identificira sebe sa strancem na putu ili s narodom koji je na hodočašću prema vječnoj domovini, autor iščitava i tumači određene dijelove Novoga zavjeta.

U zaključku ove teme autor ističe kako integracija stranaca postavlja ozbiljna pitanja u vezi s vlastitim identitetom jer se ovdje više ne radi samo o strancu i našem stavu prema njemu već i o odnosu prema vlastitom identitetu i kulturi. Autor ističe kako nam stranac sam često pokazuje našu slabost, nesigurnost i krizu identiteta koje nisu nastale njegovim dolaskom, već su tu bile otprije. Gledano iz te perspektive, stranac nam prestaje biti prijetnja jer zahvaljujući njemu, otkrivamo svoj identitet domaćina i gostoprimca kao i identitet pridošlice na ovoj zemlji koji se nalazi na proputovanju prema nebeskoj domovini.

Druga tema „Novi narod Kristova kraljevstva. Demografsko pitanje i Novi zavjet” kao što i sam naslov kaže, bavi se pitanjem doticaja između današnjih demografskih problema te takvih problema u Novome zavjetu. U prvome dijelu autor kreće s analizom novozavjetnih riječi za „stanovništvo” i „narod” te adresira temeljna pitanja demografskih istraživanja. Nakon definiranja pojma „demografija” autor ističe kako novozavjetni govor o „stanovništvu” možemo svrstati u tri kategorije: prvo, govori se o stanovnicima nekoga grada; drugo, o stanovnicima određenih regija; treće, o stanovnicima zemlje. I dok su u prve dvije kategorije ti stanovnici ponekad obilježeni i etnički, ova treća kategorija o kojoj govori Knjiga Otkrivenja na stanovnike zemlje gleda kao na „pozemljare”, tj. one čije je obilježje

to što žive na zemlji. U ovome dijelu autor zaključuje da iako Novi zavjet dotiče gotovo sva osnovna demografska pitanja, kao što su: natalitet, smrtnost, emigracija itd., subjekt svih tih pitanja sasvim je drugačiji. Nije riječ o teritorijalnim, etničkim, povijesnim ili religijskim obilježjima nekog stanovništva, već se više govori o novom „narodu” čija obilježja nadilaze sva ta ograničenja.

U nastojanju da predstavi točke doticaja između današnjih demografskih problema i onoga što o tome govori Novi zavjet s ciljem da vidimo na koji način novozavjetna poruka može i danas ponuditi Radosnu vijest nade i ljubavi u često dosta pesimističnoj viziji budućnosti čovječanstva, autor ovoj tematici pristupa u tri koraka. Prvo, autor se osvrće na terminologiju koju Novi zavjet upotrebljava u deskripciji naroda te stanovništva. Navodeći i ukratko obrazlažući pet ključnih pojmova (δῆμος, ὄχλος, ἔθνος, λαός, πόλις), autor opaža kako su svi ti termini bliski značenjem te čak katkad mogu biti zamijenjeni jedan drugim, svaki od njih ističe neki aspekt. Drugo, autor se osvrće na osnovna demografska pitanja kao što su: natalitet, migracija i smrtnost. Što se tiče nataliteta, tj. rađanja, navodeći imenice i glagole koji nose to značenje, autor primjećuje da ti pojmovi uglavnom imaju ili vrlo općenito značenje ili se odnose na duhovno rađanje. Navodeći kako se u cijelom Novom zavjetu konkretno spominju samo tri konkretna rođenja (Ivan Krstitelj, Isus te „muškić” iz Otkrivenja 12,4), autor zaključuje kako u Novom zavjetu natalitet uopće nije ni pitanje ni problem te da je naglasak na rođenju po prihvaćanju navještaja evanđelja te osobnoj vjeri u Krista. Što se tiče tematike smrti, autori navodi termine kojima se u Novome zavjetu opisuju smrt i umiranje (θάνατος, καθέυδω, ὕπνος, κοιμάομαι νεκρός, ἀποθνήσκω), opaža kako je za Novi zavjet smrt prije svega teološki problem (jer govori o univerzalnosti krivnje svih ljudi i potrebi spasenja), smrt ne predstavlja kraj života, a razlog je tomu Isusovo uskrsnuće i njegova pobjeda nad smrću te kako Novi zavjet gleda na ljudski život primarno iz perspektive odozgo, tj. iz perspektive Boga, a ne čovjeka. Što se tiče migracija, autor navodi klasifikaciju pojmova migracija u Novom zavjetu koju je predložio Karlo Bazzi (1. pasivna migracija; 2. aktivna migracija; 3. akceptirana migracija) te navodi različite grupe istraživanja koje su posvećene tematici migracija i odnosu prema tuđincima u Svetom pismu. Prva grupa predočuje neke osnovne razloge migracija u Novom zavjetu, a treća grupa više s teološke točke gledišta govori o crkvi te potiče na gostoprimitstvo prema strancima kao izrazu iskrene vjere. Drugu grupu istraživanja autor smatra specifično kršćanskom budući da ona predočuje vjernike i zajednicu kao strance s obzirom na svijet i kao putnike prema pravoj domovini. Sukladno tome, Novi zavjet pitanje migracije promatra iz Božje perspektive jer gleda na crkvu kao na zajednicu na putu prema pravoj domovini, tj. tuđini, i sukladno tome od vjernika se očekuje briga i skrb za strance zato što su i oni sami stranci.

U zaključku autor donosi osvrt na obilježje demografije kao znanosti koja govori o dinamici stanovništva ističući kako Novi zavjet može predložiti neke odgov-

ore na demografsko pitanje na praktičnoj i na teorijskoj razini. Na praktičnoj razini on nam skreće pozornost na važnost konkretnog djelovanja u današnjici, a na teorijskoj razini demografskog planiranja Novi zavjet poziva da se uzme u obzir još jedan čimbenik – sam Bog i njegovo djelovanje.

Posljednja tema nosi naziv „Državni poslovi i rodbinske veze. Nepotizam i sukob interesa u Starom zavjetu”. Autor na početku ustvrđuje kako se nepotizam definira kao zlouporaba službenoga položaja u korist rođaka i prijatelja ili kao pristranost u dodjeljivanju poslova ili beneficija određenim pojedincima bez obzira na sposobnosti. Na taj se način diskriminiraju mnogi pojedinci, samo društvo postaje korumpiranije, a država nazaduje i oštećuje se.

Autor je stava da pristupiti pitanju nepotizma u Svetom pismu s točke gledišta današnjeg suda o toj pojavi može biti velika nepravda prema biblijskoj povijesti, ali isto tako i ograničenje za sadašnjost jer, s jedne strane, ne dopušta razumjeti međusobne odnose u njihovom povijesnom kontekstu, a s druge strane, otežava primjenu Božje riječi na današnjicu. No kako te poteškoće ne bi postale nepremostiv problem koje bi nas spriječile da uvidimo aktualnost i snagu Božje riječi za sadašnjicu, autor ističe kako želi sustavno pristupiti i obraditi ovu temu. Stoga u prvome dijelu autor ukratko raspravlja u teorijskim preduvjetima prelaska iz nomadskog načina života podređenoga klanovima prema državnom ustroju. Budući da autor ustvrđuje kako je klijentelizam poradi kojega su neki favorizirani i uzdignuti na viši rang u odnosu prema drugima jedan od preduvjeta za prelazak na državni ustroj, drugi dio posvećen je tematici klijentelizma u Starom zavjetu razlažući primjere Josipa i njegove braće, Šaula i Abnera, Davida i njegovih potomaka te Nehemije i Hananije. U zaključku autor ustvrđuje kako od svih navedenih primjera jedino Nehemijin izbor rođenog brata na položaj autoriteta nema negativnih posljedica te napominje kako vladarsko favoriziranje obitelji na štetu drugih ne donosi samo kratkotrajne povlastice nego i dramatične konflikte, mržnju pa i osvetu. Osobno prijateljstvo i rodbinske veze pri izboru najbližih suradnika nisu uvijek jamstvo ni osobne sigurnosti vladara pa ni kvalitetne i kompetentne pomoći u upravljanju državnim poslovima. Potrebne su osobne profesionalne kompetencije i moralne vrline kako na horizontalnoj razini ljudskih odnosa tako i na vertikalnoj razini osobnog odnosa prema Bogu.

Knjiga *Aktualne teme biblijske teologije*, kao što joj i naslov kaže, uistinu se dotiče nekih važnih i aktualnih tema. Iako je Biblija napisana prije nekoliko tisuća godina, svojim pristupom autor je kadar uzeti svetopisamski tekst i primijeniti ga na naše vrijeme. Pri tome gotovo uvijek kreće s analizom svetopisamskog teksta uspjevajući prije svega sažeti ono što Pismo govori o nekoj temi i onda rezultate svoje analize aktualizirati za danas. A to je moguće, kako i sam autor na početku primjećuje, zato što Sveto pismo govori o Božjem naumu za čovjeka i povijesti spasenja koju Bog vodi k njezinu završetku. Sukladno tome, svi mi koji čitamo Sveto pismo *danas* možemo se prepoznati u ljudima i događajima iz prošlosti budući

da smo u našem vremenu Božji suradnici u stvaranju te budućnosti. Vrijednost ove knjige leži upravo u činjenici da autor u njoj uspijeva pokazati aktualnost Svetog pisma za današnje vrijeme. Posebice vrijednim smatram istaknuti članak o umjetnoj inteligenciji budući da u tom radu autor uspijeva sažeti ključan problem suvremenog pristupa ovoj temi na razini EU-a koji ne vodi računa o čovjekovoj duhovnoj i transcendentnoj dimenziji. Članak je pun izvrsnih opažanja i uistinu je vrijedan čitanja. S druge strane, članak tematike stranaca i migracija smatram najslabijim dijelom ove knjige. Naime, članak nudi izvrsnu analizu biblijske terminologije o temi „stranca”. No bilo bi dobro da se autor osvrnuo na Postanak 3,15 kao ključan tekst koji govori o temi dviju vrsta sjemena koja se provlači kroz čitavo Sveto pismo i da se dotaknuo problematike „kozmičke geografije”, tj. poveznice između „bogova i naroda”. Naravno, svjestan sam da jedan rad ili članak ne može spomenuti sve o nekoj temi, ali ove dvije teme uvelike stoje u pozadini odnosa Izraela prema „strancima”. No upitnost ovog članka leži u tumačenju teksta iz Mateja 25 na temelju kojeg autor ustvrđuje da „prihvatiti stranca znači prihvatiti samoga Isusa” (str. 62). Naime, biblijski tekst govori da su „maleni” koji su gladni, žedni, stranci, bolesni itd. Isusovi učenici, a ne ljudi općenito ili pak stranci. Osim toga, ovakav pristup tematici migracije poprilično pojednostavnjuje svu njezinu složenost u našem vremenu.

Knjiga *Aktualne teme biblijske teologije* vrijedno je štivo koje će svoju publiku naći prije svega među studentima teologije, ali i među svima onima koji vole čitati i promišljati o tome što nam Sveto pismo govori o onome što se događa *danas*.

Ervin Budiselić

Dane Ortlund

Krotak i ponizan: Ljubav Kristova srca prema grešnicima i patnicima

Osijek: Izvori, 2022., str. 224

„A vi, što vi kažete, tko sam ja?” (Mt 16,15) - tim je riječima Isus potaknuo razgovor sa svojim učenicima zbog kojeg je zapisan jedan od najvažnijih odlomaka o naravi Crkve. To nas ne treba iznenaditi jer su identiteti Isusa i njegova Tijela usko povezani. Sadržaj Ortlundove knjige mogao bi se ukratko opisati parafraziranjem Isusova pitanja: „A Isus, što on kaže, tko je on?”

Ono što je vidljivo i po samom podnaslovu knjige, Ortlund ju piše „običnim kršćanima... grešnicima i patnicima” (str. 13). Nekoliko je puta u knjizi istaknuto da je svrha napisanoga ne samo da odgovori na pitanje: „Tko je on?” (str. 15) nego i „da točnije oblikujemo svoju mentalnu sliku Božje osobe” (str. 127) te „da se trudimo dopustiti Bibliji da nas iznenadi onim što sam Bog kaže” (str. 155). Cilj koji autor želi postići ovom knjigom je da čitatelji, otvorena uma i srca, prouče ne